

Introduktion	1
Jette Szymanski og Anne-Grete Stahl: Enlige kvinders ret til insemination	5
Guðrun Nordborg: Konstgjord befrugtning – moderskap på det offentliga patriarkatets villkor	14
Marit Halvorsen: Anne Hellum om livets begyndelse og lovens slutt	29
Årbog for Kvinderet	56
Karin Widerberg: Dominans och underordningsprocesser, rättens roll och rätten i dess perspektiv	57
Agnete Weis Bentzon: Dominans og underordningsprocesser	67
Kevät Nousiainen: Kvinnan och domstolsprocessen	70
Anita Dahlberg og Guðrun Nordborg: Kvinnorätten i de svenska universitetsmiljöerna – några exempel	80
Torstein Eckhoff: Kan vi lære noe av kvinneretten?	82
Lars D. Eriksson: Kvinnorätten i det rättsvetenskapliga projektet ..	91
Håkan Hydén: Kvinnorättens betydelse för rättsvetenskapen och rättsvetenskapsmännen	100
Marit Halvorsen: Kvinnerettslige arbeidsnotater – kvinnerettslige studier – en litteraturoversigt	106
Kirsten Ketscher: Kvinderetlig skriftserie – Årbog for Kvinderet – en litteraturoversigt	108
Maria Rehbinder och Nina Roos: Några anteckningar om »kvinnorätten« i Finland	112
CEKVINA, Center for Kvindeforskning i Aarhus	114
Senter for Kvinneforskning ved Universitetet i Oslo	115
ECCLS Conference: Feminist Perspectives on Law	116
Finsk resumé	117
Forfatteroplysninger	120

Introduktion

Kvinderettens opgave er at omsystematisere, tyde og fortolke samt påvirke retten ud fra et kvindeperspektiv. Gennem denne virksomhed kan der ikke alene tilføres retsvidenskaben viden om kvinder og kvinders retsstilling, men kvindeperspektivet kan med sin overgribende karakter bidrage til en omstrukturering af retsvidenskaben og dermed øge retsvidenskabens forklaringsværdi i forhold til et samfund fyldt med sociale og politiske konflikter.

Retsvidenskaben trænger til fornyelse. Kvinderetten giver et bud på fornyelsen med ståsted i den kritiske retsvidenskab. Fornyelsen sker dels ved hjælp af de emner, der tages op i kvinderetten og dels ved hjælp af de metoder og teorier, der må tages i brug for en retlig bearbejdelse af de nye emner.

Under stærk indflydelse af Alf Ross, har vi, i hvert fald i Norge og Danmark, lært, at retfærdighed ikke kan anvendes til noget i retsvidenskaben. Retfærdighed er et emotionelt, uvidenskabeligt og moralsk præget begreb som er et udtryk for private politiske opfattelser, men som ikke kan præge en tilgang til juraen.

Til forskel herfra har kvinderetten fra første færd været stærkt præget af retfærdighedsforestillinger. Spørgsmålet er om ikke netop retsvidenskabens marginalisering (og »krise« om man vil) hænger sammen med, at juraens traditionelle forankring i retfærdighedsforestillinger er kappet over. Retsvidenskab er blevet en »teknik«, først og fremmest koncentreret om den positive lovgivning, og ser det som sin opgave at være »tjenstgørende« for domstole, administration og lovforberedelse.

Ikke underligt affejes retfærdighedsargumentation altid af de besiddende, mens retfærdighed altid påkaldes af underprivilegerede grupper. I kvinderetten vil vi stå ved, at vi kræver ny retfærdighed for kvinder og børn og mange svage mænd. Kvinderetten vil tale for at retsvidenskaben genskaber forbindelsen med retfærdigheden. Hvor uklar og upræcis en sådan proklamation end er, kan den medvirke til et friskt syn på retsvidenskabens muligheder i samfun-

det. En retsvidenskab uden platform i retfærdigheden er unaturlig og ufuldstændig.

For den kritiske del af kvinderetten er adressaten for vores forskningsresultater kvinderne og målet for vores arbejde er at forbedre kvinders retsstilling. Dette mål er naturligvis ikke entydigt, men det adskiller kvinderetten fra de etablerede retsvidenskabelige discipliner. Samtidig har vi et fællesskab med andre spirende nye discipliner børneret, fangeret, patientret etc.

I »Kvinderetfærd« har vi samlet nogle artikler, som dels præsenterer nogle kvinderetlige emner dels nogle artikler, som er mere koncentreret om en diskussion af de retsvidenskabelige teorier og metoder, som kvinderetten arbejder med.

I 1979 udgav Retfærd et kvinderetsnummer (Retfærd nr. 10). En sammenligning med dette nummer vil vise, at kvinderetten har udviklet sig og fået flere former. Præsentation af kvinderetlige arbejder er sket først og fremmest i andre fora end Retfærd. Retfærd finder imidlertid at kvinderetten er en meget væsentlig del af den kritiske retsvidenskab. Vi vil derfor løbende bringe kvinderetlige bidrag.

Om de enkelte bidrag

Nummeret indledes med tre artikler, der drejer sig om den voksende interesse for at retliggøre forplantningsprocessen som følge af den teknologiske udvikling.

Anne Grethe Stahl og Jette Szymanski behandler »Enlige kvinders ret til insemination« i Danmark. Insemination kan ske enten gennem det offentlige sundhedsvæsen eller ved hjælp af private arrangementer. Da barnløshed kun betragtes som en 'sygdom' hos gifte eller samlevende par kan enlige kvinder stort set ikke benytte det offentlige tilbud. Forfatterens synspunkt er, at private tilbud også i fremtiden skal være tilladt, men at manglen på en mand ikke bør afskære enlige kvinder fra ret til insemination gennem det offentlige sundhedsvæsen.

Gudrun Nordborg beskæftiger sig i »Konstgjord befrugtning - moderskab på det offentliga patriarkatets vilkår« med den voksende offentlige involvering i kvinders forplantningsevne, som det kommer til udtryk i lovgivning vedrørende reagensglasbefrugtning og insemination. Hun sammenligner denne lovgivning med adoptionslovgivningen. Sammenlignet med denne sidste skærpes betingelserne for at blive befrugtet gennem insemination eller udenfor livmoderen derved, at der kræves en heteroseksuel parrelation. Gudrun Nordborg mener, at det offentliges interesse i at styrke mandens placering ved kunstig befrugtning kan ses som lovgivningens forsøg på at afhjælpe det for-

hold, at den enkelte mands dominans over kvinden er formindsket.

Marit Halvorsen og Anne Hellum gør sig under overskriften »Livets begyndelse og lovens slutt« overvejelser om den ny befrugtningsteknologi. Anne Hellum har været udredningskonsulent for justitiedepartementet vedrørende disse spørgsmål. Begge forfattere er veteraner i kvindebevægelsen. De er betænkelige ved, at mænd gennem teknologi og jura delagtiggør sig i reproduktionen på en helt ny måde, og frygter den kontrol og selektion, der hermed sker. Begge mener de, at livet og kærligheden egner sig dårligt til statsstyring og at den gamle måde at få børn på har alle fordele og få ulemper.

I »Ett kvinnoperspektiv på juridiken - möjligheter och omöjligheter« beskæftiger *Anita Dahlberg* sig med kvinderettens muligheder udfra tre niveauer: Kvinderetten som additionskundskab dvs. kvinderetten kompletterer den mandsdominerede juridiske forskning, kvinderetten som interessestyret emne hvorved kvinderetten kan blive så udfordrende og provokerende, at kvinderet kan blive en faktisk umulighed og endelig diskuteres kvinderettens strukturforstyrrende potentiale i forhold til den juridiske forskning og retsanvendelsens grundvalg.

I 1985 fejrede kvinderetten i Oslo 10-års jubilæum. I denne forbindelse blev der afholdt et nordisk forskersymposium i kvinderet. De følgende indlæg er alle bearbejdede oplæg fra dette symposium:

Karin Widerberg skriver om »Dominans og underordningsprocesser, rättsens toll och rätten i dess perspektiv«. Hun beskæftiger sig med sammenhængen mellem den underordning, der følger med relationen til produktionsressourcer og den som følger af relation til køn, og hun søger at forstå statens og rettens rolle som befæstner og genskaber af patriarkatet. I dette perspektiv er det vigtigt at se, at heteroseksualiteten beskyttes med retlige midler og hermed vedligeholder mændenes dominans.

Agnete Weis Bentzon tager i en kommentar Karin Widerbergs opfordring op, om at komme med egen empiri og artikulerede modforestillinger. Hun mener, at Karin Widerbergs påstand om mændenes dominans indenfor produktion og seksualitet får en apriorisk karakter og bliver ahistorisk. Gennem nogle eksempler påpeger Agnete Weis Bentzon, at ens egen kulturbaggrund kan gøre, at man søger patriarkatet overalt og bruger det til uberettigede deduktioner.

Kvinder er i mindre grad end mænd parter i tvister, der har udsigt til at blive behandlet ved domstolene. I »Kvinnan och domstolsprocessen« tager *Kevät Nousiainen* denne problemstilling op. Kevät Nousiainen vil ikke opstille en tese om, at kvinder burde »jämligt deltake i rättegångar«. Man bør respektere kvinders faktiske opførsel og gå ud fra, den er velbegrundet. Forfatteren antager, at domstolsprocessen har nogle træk, som gør den uegnet til at løse kvinders typiske konflikter.

I tre artikler ser tre kritiske retsvidenskabsmænd på kvinderetten.

I »Kan vi lære noe av kvinneretten?« ser *Torstein Eckhoff* på kvinderetten som retsvidenskabelig fornyelse. Han mener, at retsvidenskaben kan lære af kvinderettens eksperimentering med utraditionelle fagkombinationer, tendensen til at frigøre sig fra regelskabte virkelighedsopfattelser og brugen af empirisk samfundsforskning. Eckhoff er derimod betænkelig ved den plads som retfærdighedsargumentation indtager i kvinderetten, selvom man naturligvis har lov til at hævde og begrunde, at noget er uretfærdigt.

Lars D. Erikson beskæftiger sig med »Kvinnorätten i det rättsvetenskapliga projektet«. Han ser kvinderettens styrke i opløsningen af gamle juridiske forestillinger og sammenføjning af nye begreber og skabelse af nye discipliner ved hjælp af nye systematiseringsprincipper. Han finder imidlertid, at kvinderetten gør for lidt ud af retsvidenskab som fortolkningsvirksomhed.

Endelig reflekterer *Håkan Hydén* over »Kvinnorättens betydelse för rättsvetenskapen och rättsvetenskapsmännen«. Hydén mener, at kvinderetten har fremtvunget et nærmere forhold mellem ret og empiri. Gennem at strukturere normer efter livsbetingelser bidrager kvinderetten til kundskab om samfundsmæssige forhold, som ellers ikke ville være blevet »opdaget«. Han ser kvinderetten som et nyt håbefuldt skridt mod en humanistisk indrettet retsvidenskab, hvor opfyldelse af menneskelige behov er endemålet.

Som et led i præsentationen af kvinderetlig virksomhed i de nordiske lande bringes to litteraturoversigter. En norsk udfærdiget af Marit Halvorsen og en dansk udarbejdet af Kirsten Ketscher. Anita Dahlberg og Gudrun Nordborg informerer om kvinderetten i svenske universitetsmiljøer, mens Maria Reh-binder og Nina Roos giver nogle »anteckningar« om kvinderetten i Finland.

Der findes en række meddelelser i nummeret:

Der informeres om to kvindeforskningscentre i henholdsvis Århus og Oslo.

Der afholdes i foråret 1986 konference i ECCL's regie om »Feminist Perspectives of Law«.

Der bringes en opfordring fra redaktionen af »Årbog for Kvinderet«.

Temaredeaktør for »Kvinderetfærd«: Kirsten Ketscher.

Redigeringen er sket i samarbejde med: Marit Halvorsen, Oslo, Anita Dahlberg, Stockholm og Nina Roos, Helsingfors.

Enlige kvinders ret til insemination¹⁾

Af *Jette Szymanski* og *Anne-Grete Stahl*

Indledning

Hvis et samlevende par ikke kan få børn, betragtes dette som en form for sygdom. Disse par tilbydes derfor dels undersøgelse af årsagen til barnløsheden dels behandling af barnløsheden i form af f.eks. hormonbehandling, in-vitro insemination, almindelig insemination eller adoption.

Når det drejer sig om enlige kvinder er sagen ikke så ligetil.

Deres barnløshed betragtes nemlig ikke som en sygdom, hvorfor de ikke får de samme tilbud om hjælp, som ægtepar og samlevende får.

Vi har endog eksempler på, at nogle samlevende par får afbrudt en påbegyndt behandling, hvis de flytter fra hinanden.

Alligevel føder mange enlige kvinder børn avlet gennem insemination.

Enlige kvinders adgang til insemination har altid været et ømtåleligt emne i inseminationsdebatten. Dette skyldes formentlig, dels at det støder an mod ideen om kernefamilien (bestående af far, mor og barn) som samfundets grundpille – dels at børn avlet gennem insemination vil ligge samfundet til byrde, fordi de ikke forsørges af en far gennem hans bidrag.

Derudover har psykologiske aspekter, som enlige kvinders evne som børneopdragere og forsørgere, samt synspunkter om barnets ret til en far, spillet en væsentlig rolle i debatten.

Vores udgangspunkt for arbejdet med problemstillingen var, at området til dels var 'retstomt', og at den praksis, som havde udviklet sig, i høj grad gjorde kvinders ret til insemination afhængig af deres forhold til en mand.

Vores fremgangsmåde har været at undersøge de eksisterende regler for insemination samt praksis på området.

Derudover har vi undersøgt og beskrevet de regler, som knytter sig hertil, nemlig moderens og barnets retsstilling efter inseminationen er foretaget.